Eulerova funkcija, Eulerov teorem

Kongruencije

Najprije se podsjetimo pojma kongruencije: ako cijeli broj $m \neq 0$ dijeli $a - b$, onda kažemo da je a kongruentan s b i pišemo $a \equiv b \pmod{m}$.

Vrlo je lagano dokazati sljedeća svojstva kongruencije (pretpostavit ćemo da su svi brojevi koji se navode prirodni):

(1) ako je $a \equiv b \pmod{m}$ i $c \equiv d \pmod{m}$, onda je $a+c \equiv b+d \pmod{m}$, $a-c \equiv b-d \pmod{m}$ i $ac \equiv bd \pmod{m}$,

(2) ako je $a \equiv b \pmod{m}$ i $d|m$ onda je $a \equiv b \pmod{d}$,

(3) ako je $a \equiv b \pmod{m}$, onda je $ac \equiv bc \pmod{mc}$ za svaki c,

(4) $ac \equiv bc \pmod{m}$ ako i samo ako je $a \equiv b \pmod{\frac{m}{NZD(c,m)}}$

Eulerova funkcija

Funkcija koja broju n pridružuje broj $\phi(n)$ koji predstavlja broj elemenata skupa $\{1, 2, ..., n\}$ koji su relativno prosti s n naziva se *Eulerova funkcija.*

Za vježbu izračunajte $\phi(25)$, $\phi(29)$, $\phi(60)$, $\phi(125)$.

Lako je odmah uočiti kako da, ako je p prost, onda je $\phi(p) = p - 1$ i općenitije $\phi(p^n) = p^n - p^{n-1}$.

Nije teško doći ni do općenite formule za $\phi(n)$. Naime, ako su p_1, p_2,...p_k svi različiti prosti faktori od n, onda, korištenjem formule uključivanja i isključivanja, zaključujemo da je

$$\phi(n) = n - n \sum_{1 \leqslant i \leqslant k} \frac{1}{p_i} + n \sum_{1 \leqslant i < j \leqslant k} \frac{1}{p_i p_j} - ... + (-1)^k \frac{n}{p_1 ... p_k}$$

tj.

$$\phi(n) = n\left(1 - \frac{1}{p_1}\right)\left(1 - \frac{1}{p_2}\right)...\left(1 - \frac{1}{p_k}\right).$$

Sada, iz $60 = 2^2 \cdot 3 \cdot 5$, zaključujemo da je $\phi(60) = 60\left(1-\frac{1}{2}\right)\left(1-\frac{1}{3}\right)\left(1-\frac{1}{5}\right) = 60 \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{2}{3} \cdot \frac{4}{5} = 16$.

Zadatak - za vježbu dokažite da je $\sum_{k|n} \phi(k) = n$.

Eulerov teorem

Teorem (Euler). Ako su cijeli broj a i prirodni broj n relativno prosti, onda vrijedi $a^{\phi(n)} \equiv 1 \pmod{n}$.

Dokaz. Neka je $r = \phi(n)$. Označimo s k_1,...,k_r brojeve manje od n i relativno proste s n. S obzirom da su a i n relativno prosti, tada su i brojevi ak_1,...,ak_r relativno prosti s n. Ujedno, njihovi ostatci pri dijeljenju s n su međusobno različiti. Naime, pretpostavimo li da ak_i i ak_j za $k_i \neq k_j$ daju isti ostatak pri dijeljenju s n, slijedilo bi da je $a(k_i - k_j)$ djeljivo s n, što nije moguće, jer je a relativno prost s n, dok je $k_i - k_j$ manje od n. Zato, imamo

$ak_i \equiv a_i \pmod{n}$, za svaki $i = 1, ..., r$,

pri čemu su a_1, a_2,...,a_r isti kao i brojevi k_1, k_2,...,k_r, ali ne nužno u istom redoslijedu.

Množenjem ovih kongruencija dobivamo $a^r \equiv 1 \pmod{n}$.

Specijalan slučaj ovog teorema za prost broj n, poznat je pod nazivom *"mali" Fermatov teorem*:

Ako je p prost broj te ako je a cijeli broj koji nije djeljiv s p, tada je $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$.

Primijenimo sada Eulerov (ili specijalno Fermatov) teorem za rješavanje raznih zadataka:

1. Dokažite da je, za sve prirodne brojeve m i n, $m^{61}n - mn^{61}$ djeljivo s 2015.

   Rješenje. S obzirom da je $2015 = 5 \cdot 13 \cdot 31$, treba dokazati da je $m^{61}n - mn^{61}$ djeljivo s 5, 13 i 31.

   Dokažimo da je $m^{61}n - mn^{61} = mn(m^{60} - n^{60})$ djeljivo s 31.

   Ako je neki od brojeva m i n djeljiv s 31, onda smo gotovi, a ako nije, po malom Fermatovom teoremu slijedi da je $m^{30} \equiv 1 \pmod{31}$ i $n^{30} \equiv 1 \pmod{31}$, a onda i $m^{60} \equiv 1 \pmod{31}$ i $n^{60} \equiv 1 \pmod{31}$, pa je $m^{60} - n^{60}$ djeljivo s 31.

   Na istovjetan način dokazujemo djeljivost s 13 i 5.

2. Odredite zadnje dvije znamenke broja 3^{1000}.

   Rješenje. Budući da je $\phi(25) = 20$, imamo $3^{20} \equiv 1 \pmod{25}$. A onda je i $3^{1000} \equiv 1 \pmod{25}$. Također je $3^2 \equiv 1 \pmod{4}$, a onda je i $3^{1000} \equiv 1 \pmod{4}$.

   Iz toga zaključujemo da je $3^{1000} \equiv 1 \pmod{100}$, pa su zadnje dvije znamenke broja 3^{1000} znamenke 01.

3. Dokažite: ako prost broj p dijeli $a^p - 1$, za neki prirodni broj a, tada p^2 također dijeli $a^p - 1$.

   Rješenje. Ovaj zadatak, u kojem se primjenjuje mali Fermatov teorem, je zgodan za samostalnu vježbu, jer nije težak, a rješenje se može naći na webu; radi se o a) dijelu jednog zadatka s IMO Shortlista 1993.

4. Neka je p prost broj oblika $3k+2$ koji dijeli $a^2 + ab + b^2$ za neke prirodne brojeve a i b.

   Dokaži da su a i b djeljivi s p.

   Rješenje. Neka je $p = 3k + 2$ za neki nenegativni cijeli broj k.

   S obzirom da je $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, slijedi $a^3 \equiv b^3 \pmod{p}$, pa onda i $a^{3k} \equiv b^{3k} \pmod{p}$.

Pretpostavimo sada da p ne dijeli a. Tada ne dijeli ni b, pa, po malom Fermatovom teoremu, imamo $a^{p-1} = a^{3k+1} \equiv 1 \pmod{p}$ i $b^{p-1} = b^{3k+1} \equiv 1 \pmod{p}$.

Iz $a^{3k} \equiv b^{3k} \pmod{p}$ i $a^{3k+1} \equiv b^{3k+1} \pmod{p}$ i $NZD(a,p) = 1$, slijedi da je $a \equiv b \pmod{p}$. Sada, iz uvjeta $a^2 + ab + b^2 \equiv 0 \pmod{p}$, slijedi $3a^2 \equiv 0 \pmod{p}$,a, s obzirom da je $p \neq 3$, slijedi $p|a$, što je kontradikcija.

5. Dokaži da, za svaki prost broj p, postoji $n \in \mathbf{N}$ tako da je $2^n + 3^n + 6^n - 1$ djeljivo s p.

   Odgovor. Lako je pokazati da za $p > 3$ možemo uzeti $n = p - 2$ i tvrdnja je zadovoljena (dokažite sami!). Za $p = 2$ svaki prirodni n zadovoljava, a za $p = 3$ zadovoljava $n = 2$.

   Sada iskažimo jednu (dosta poznatu) tvrdnju koju je lagano dokazati pomoću malog Fermatovog teorema: za prirodan broj n, broj $n^2 + 1$ nema faktor oblika $4k + 3$ za prirodan k (tj. nije djeljiv brojem $4k + 3$.)

   Naime, pretpostavimo li suprotno, postoji prost faktor $p = 4k + 3$ koji dijeli $n^2 + 1$. Tada je $n^{4k+2} = (n^2)^{2k+1} \equiv -1 \pmod{4k + 3}$, što je u kontradikciji s malim Fermatovim teoremom.

   Navedenu tvrdnju treba iskoristiti za rješavanje sljedeća tri zadatka (jedan ćemo riješiti, a dva ostaviti čitatelju za samostalnu vježbu).

6. Dokažite da $4mn - m - n$ nije potpuni kvadrat ni za koje prirodne brojeve m i n.

   Rješenje. Pretpostavimo $4mn - m - n = k^2$, tj. $16mn - 4m - 4n = 4k^2$, odnosno $(4m - 1)(4n - 1) = 4k^2 + 1$, što nije moguće, prema gornjoj tvrdnji.

7. Dokažite da ne postoje cijeli brojevi x i y koji zadovoljavaju jednadžbu $x^2 = y^3 + 7$.

8. Dokažite da ne postoje cijeli brojevi a i b takvi da su oba broja $a + b$ i $ab - 1$ potpuni kvadrati.

   Nastavljamo sa zadatcima u kojima je potrebno primijeniti Eulerov teorem.

9. Neka je p prost broj i neka je m prirodan broj. Dokažite da postoji prirodni broj n takav da broj p^n u decimalnom prikazu ima m uzastopnih znamenki 0.

   Rješenje. Najprije dokažimo tvrdnju za $p \neq 2, 5$.

   Za dani m, stavimo $n = \phi(10^{m+1})$. Tada, s obzirom da su p i 10^{m+1} relativno prosti, iz Eulerovog teorema dobivamo

   $p^n \equiv 1 \pmod{10^{m+1}}$,

   pa p^n ima m uzastopnih znamenki 0.

   Sada promotrimo slučaj $p = 2$.

   Za sve prirodne brojeve s, brojevi 2 i 5^s su relativno prosti, pa je $2^{\phi(5^s)} \equiv 1 \pmod{5^s}$, a onda i

   $2^{\phi(5^s)+s} \equiv 2^s \pmod{10^s}$.

   Sada odaberimo s tako da bude $5^s > 10^m$. Tada je $10^{s-m} > 2^s$, pa $2^{\phi(5^s)+s}$ ima m uzastopnih znamenki 0.

   Slijedi zadatak za samostalnu vježbu:

10. Formirajmo niz koji se sastoji od tri zadnje znamenke potencije broja 2. Dokažite da se, počev od nekog člana, članovi niza ponavljaju periodički; odredite taj član i najmanji period.

    Primjedba. Zadatak se može poopćiti formiranjem niza zadnjih m znamenki potencija broja 2.

11. Dokažite da iz bilo kojeg beskonačnog aritmetičkog niza, čiji su članovi prirodni brojevi, može biti izabran beskonačan geometrijski niz.

    Rješenje. Bez smanjenja općenitosti možemo pretpostaviti da su prvi član aritmetičkog niza a i razlika d relativno prosti (ako nisu, podijelimo sve članove niza s $NZD(a,d)$, odaberemo iz njega geometrijski niz i pomnožimo sve članove niza s $NZD(a,d)$).

    Po Eulerovom teoremu, za relativno proste a i d, postoji $r \in \mathbf{N}$ $(r = \phi(d))$ tako da je $a^r - 1 = kd$ za neki $k \in \mathbf{N}$. Odatle imamo $a^{r+1} = a + kad$, pa a^{r+1} pripada zadanom aritmetičkom nizu. Osim toga, s obzirom da je broj $a^{nr} - 1$, $n \in \mathbf{N}$, djeljiv s $a^r - 1$, on je djeljiv i s d, te je $a^{nr+1} = a + k(n)d$ za neki $k(n) \in \mathbf{N}$ i pripada zadanom aritmetičkom nizu. Dakle, brojevi a^{nr+1}, $n \in \mathbf{N_0}$ pripadaju zadanom aritmetičkom nizu i formiraju beskonačni geometrijski niz.

12. Dokažite da postoji beskonačan niz brojeva oblika $2^n - 3$, $n \in \mathbf{N}$, za koji vrjedi da su svaka dva među njima relativno prosta.

    Rješenje. Pretpostavimo da su k_1,...,k_s prirodni brojevi takvi da su svaka dva broja oblika $2^{k_i} - 3$, $i = 1, ..., s$ međusono relativno prosta. Stavimo $n = \prod_{i=1}^{s}(2^{k_i} - 3)$. Po Eulerovom teoremu je $2^{\phi(n)} - 1$ djeljiv s n, pa je djeljiv i sa svakim od brojeva $2^{k_i} - 3$, $i = 1, ..., s$.

    Sada lagano slijedi da je $2^{\phi(n)} - 3$ relativno prost sa svakim od brojeva $2^{k_i} - 3$, $i = 1, ..., s$.

    Naime, neka je q_i zajednički faktor brojeva $2^{\phi(n)} - 3$ i $2^{k_i} - 3$. S obzirom da je $2^{\phi(n)} - 1$ djeljiv s $2^{k_i} - 3$, slijedi da q_i dijeli neparan broj $2^{\phi(n)} - 1$, kao i $(2^{\phi(n)} - 1) - (2^{\phi(n)} - 3) = 2$, pa je $q_i = 1$.

    Ostavljamo još nekoliko zadataka za samostalni rad:

13. Dokažite da za svaki prirodan broj $n \neq 2, 6$ vrijedi $\phi(n) \geqslant \sqrt{n}$.

14. Dokažite sljedeće tvrdnje:

    a) ne postoji prirodan broj $n > 1$ takav da $n | 2^n - 1$,

    b) ne postoje prirodni brojevi n_1, $n_2 > 1$ takvi da $n_1 | 2^{n_2} - 1$ i $n_2 | 2^{n_1} - 1$.

15. Neka je n prirodan broj. Dokažite da $n^2 - 1$ dijeli $2^{n!} - 1$.

16. Neka je, za neki prirodan broj n, broj $3^n - 2^n$ potencija prostog broja.

    Dokažite da je n prost broj.

17. Neka je $a > 1$ prirodan broj. Dokažite da skup

$$\{a^2 + a - 1, a^3 + a^2 - 1, a^4 + a^3 - 1, ...\}$$

    sadrži beskonačan podskup čija su svaka dva elementa relativno prosta.

18. Neka je m prirodan broj.

    Dokaži: broj $2^{m+1}+1$ dijeli $3^{2^m}+1$ ako i samo ako je $2^{m+1}+1$ prost.

    Zainteresirani učenici mogu poslati rješenja zadataka ili upit u vezi s njima e-mail porukom na adresu: ilko.brnetic@fer.hr

    Napomena. Za pripremu predavanja koristio sam razne izvore. Za sustavno učenje osnova teorije brojeva od literature na hrvatskom jeziku svakako preporučam skripta Dujella: Uvod u teoriju brojeva (web.math.pmf.unizg.hr/ duje/utb/utblink.pdf)